

სინონიმურ წყვილთა
ფუნქციურ-სემანტიკური
ნიშანდებისათვის ქართულში
(გარჯა, ღვაწლი)

About functional-semantic designation of
the synonym pairs in Georgian language
(garja "toiling", ghuatsli "contributing
through restless work")

მედეა ღლონტი
Medea Ghlonti

თსუ აკად. არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი
TSU Arnold Chikobava Institute of Linguistics

საკვანძო სიტყვები: სემანტიკა, სინონიმია, დექსიკოლოგია
Key words: semantics, synonymy, lexicology

I. მდიდარ ქართულ სინონიმშიკაში აშკარად გამოცალკევდება ჯგუფი, რომელშიც თავს იყრის კონკრეტული სემანტიკურ-ტიპობრივი ნიშნით შეწყვილებული სინონიმები (მაგალითად: **ძალა** და **ღონე**; **ცოდვა** და **ბრალი**; **ნიჭი** და **მადლი**; **მადლი** და **წყალობა**; **ნება** და **სურვილი**; **ამხანაგი** და **მეგობარი**...).

საგანგებო ყურადღებას იქცევს ამ სინონიმურ წყვილთა ისტორიული ფუნქციური მადიფერენცირებელი მაჩვენებელი, კერძოდ: სინონიმურ მენწყვილეთა ხილულისა და უხილავის, ხორციელისა და სულიერის, საწუთისოფლოსა და საღვთოს ნიშანდობლივი გამთლიანება, რის სარწმუნო მტკიცებულება მოგვეწოდება როგორც ქართული კლასიკური მწერლობიდან (რუსთაველი, ბართაშვილი, ილია, გალაკტიონი...), ისე ქრისტიანული საეკლესიო ლიტურატურიდან (პატრისტიკა, ეგზეგეტიკა, ჰომილეტიკა, კატეხიზმო...).

რწმენისა და ცოდნის გაერთიანების პრინციპის მომარჯვებით (ღლონტი, 2017), შესაძლებელი ხდება, სარწმუნოდ განისაზღვროს ქართული ენობრივი არჩევანი მოხსენებაში განსახილველი სინონიმური წყვილისა – **გარჯა** და **ღვანლი**, ასევე, მათი როგორც თავდაპირველი ფუნქციური სემანტიკის, ისე ე.წ. სინონიმიზაციის განმაპირობებელი წანამძღვრები.

II. ქართ. **გარჯა** „დაუზარებლობა, მუყაითობა; შრომა, ჯაფა“ (ქეგლ, 1950-1964) – განეკუთვნება **-სჯ-/-შჯ-/-რჩ-/-რჯ-** (< ***-საჯ-**) ძირ-მორფემებით წარმოებულთა ლექსიკურ-სემანტიკურ ბუდეს (ასამდე ლექსიკური ერთეული), შდრ.:

ძვ. ქართ. გან-**სჯ**-ა, გან-**შჯ**-ა, გან-**რჩ**-ა „სასამართლო, «განკითხვა», **სჯ**-ული, **შჯ**-ული, **რჩ**-ული, **რჯ**-ული „კანონი, სამართალი; განაჩენი; სასჯელი, მოძღვრება“; **სამსჯავრო** „სასამართლო“ (ორბელიანი, 1991-1993; აბულაძე, 1973; სარჯველაძე, 2001); **სასჯულო** „სჯულისათვის, კანონისათვის განკუთვნილი, – სჯულისა. ძვ. «სამართლის წიგნი»“ (ორბელიანი, 1991); ხევს. **დაღრჯულავს** „რჯულით წყვეტს სადავოს“ (ჭინჭარაული, 2005) და სხვ.

საკუთრივ ქართ. **გარჯის** და მისგან წარმოებულთა სემანტიკურ ველში დანიშნურებულია სემანტემა: „მონდომებით, გულმოდგინედ განეული **ფიზიკური** შრომა“, შდრ.: **გაირჯება** (← **გასარჯა** ზმნის მოქმედება) – „შრომა-ჯაფას გასწევს, იზრუნებს,

თავს შეიწუხებს (რისამე გაკეთებით, რაიმე საქმიანობით)“, ქართ. **ჯაფა** (← არაბ.) „მძიმე შრომა“ (ქეგლ, 1950-1964) და სხვ.

თუმცა, **გარჯის** ზემომოხმობილი სემანტიკური მონაცემიდან გამომდინარე, საფიქრებელია, რომ ეს სიტყვა-ცნება, თავდაპირველად, **რჯულისმიერი-რჯულმდებლობითი** დანიშნულებით იყო მოსილი, რაზეც ასევე მიგვანიშნებს ქართ. **გარჯის** არაერთი საგულისხმიერო ლექსიკოგრაფიული განმარტება, სათანადო წყაროთა დამოწმებით, მაგალითად: **გარჯა** „მოუსვენებლობით შრომა“; **სარჯულო, საშჯულო** „(1, 6 ზაქარ. Z) შჯულის საქმე“; „მოღვაწეობა, მომჭირნეობა; ზრუნვა, ღვანლი; შრომა, გარჯილობა“; „თავდადებით შრომა“; **გარჯილი** „ნამსახური“, **გარჯილობა** „ნამსახურობა“ (ორბელიანი, 1991-1993; ჩუბინაშვილი, 1984; ჩუბინაშვილი, 1961) და სხვ.

III. ქართ. **გარჯის** სინონიმური მენწყვილეა – **ღვანლი** ← ძვ.ქართ. **ღუნა, ღუნოლა, ღუნლი**, პოლისემანტიკით: „შრომა, გარჯა, ზრუნვა; ზედამდგომელობა; ბრძოლა, სიძნელე, სიმძიმე; გაჭირვება; სწრაფვა; ცდა; დარდი“ (აბულაძე, 1973; სარჯველაძე, 2001; იმნაიშვილი, 1986), ასევე – „საზოგადო, საქვეყნო საქმისათვის განეული შრომა, – ამაგი, სამსახური“; შდრ.: ქართ. **სამსახური** „ვისიმე ან რისამე კეთილდღეობისათვის საქმიანობა, – მოღვაწეობა, ღვანლი“ (ქეგლ, 1950-1964); „**ღუნლი** არს დიდად გაჭირებული საქმე ბრძოლისა, გინა სათნოებისა“; **სარჯელი, სასჯელი, საშჯელი** „საქმის მიჭირვება“, **სარჯულო, საშჯულო** „შჯულის საქმე“); „მოღვაწეობა, მომჭირნეობა; ზრუნვა, ღვანლი; შრომა, გარჯილობა“, **ღვანლით მძლე** „გამარჯვებული ბრძოლასა შინა“ (სულხან-საბა, 1993; ჩუბინაშვილი, 1984; ჩუბინაშვილი, 1961) და სხვ.

IV. მოხსენებაში წარმოდგენილი ქართული სინონიმური წყვილის – **გარჯისა** და **ღვანლის** – ლექსიკურ-სემანტიკური ანალიზიდან გამომდინარე, შემოთავაზებულია დასკვნა:

განსახილველი სინონიმური წყვილის **თავდაპირველი სემანტიკით** ჩენილი **რჯულისმიერი ფუნქციონირება** დღეისათვის შენარჩუნებული აქვს ქართულ სიტყვა-ცნებას – **ღვანლი** (← ძვ.ქართ. **ღუნა, ღუნოლა**), მისი საეკლესიო-საღვთისმეტყველო სემანტიკური ნიშანდებით: „საკუთარი სულის გადარჩენისათვის

განუღი და ქრისტესთვის მადლიერებით შეწირული შრომა-გარჯა, გაჭირვება, განსაცდელი და ბრძოლა, ანუ ჭეშმარიტი ქრისტესმიერი ცხოვრების წესის ღირსეულად აღსრულება“.

სიტყვა-ცნება **ღვანლის** სწორედ **რჯულისმიერმა სემანტიკურმა ფუნქციონირებამ** განაპირობა ის, რომ ჩვენს ყველა სახელოვან მამულიშვილს მადლიერებით უწინარესად ვიხსენიებთ – „ღვანლმოსილად“, რამეთუ მან თავისი ღვთივბოძებული ნიჭი საკუთარი სამშობლოსათვის ამრავლა დიდებული ღვანლით – თავდადებული მუშაკობით, განსაცდელთა თმენით, ხილულ თუ უხილავ მტერთან ბრძოლაში გამარჯვებით, და ესე ყოველი – თავგანწირულად, სიხარულით შესწირა ქართველი ერის კეთილდღეობას.

რაც შეეხება ქართ. **გარჯას**, ყურადღებას იპყრობს მისი დღევანდელი ლექსიკურ-სემანტიკური ფუნქციონირება, კერძოდ, ის, რომ იგი (გარჯა) არ იპოვება, ვითარცა საგანგებო ცნებითი ფუნქციონერი სიტყვა, და ოდენ „მძიმე შრომის“ აღმნიშვნელ ლექსემადაა დამკვიდრებული. მეორე მხრივ, ქართ. **გარჯის** სინონიმური მენყვილის (ღვანლის) მსგავსი ზიარი სემანტიკა გამჭვირვალედ აღიბეჭდება მისი **-რჯ-** ძირ-მორფემის (→ ძვ.ქართ. გან-რჯა) ზემოგანხილული ამოსავალი სემანტიკით – „(სავალდებულოდ აღსასრულებელი) რჯული, წესი“.

ამ თვალსაზრისით, არანაკლებ საგულისხმოა ქართულ საეკლესიო ტერმინოლოგიაში დამკვიდრებული კიდევ ერთი სინონიმური წყვილი: ქართ. **მორჩილი**, მნიშვნელობით – „სამონაზვნოდ განმზადებული“, და ქართ. **მსახური**, მნიშვნელობით – „საეკლესიო მსახური: ბერად აღკვეცილი, მღვდლად ნაკურთხი“ (იხ.: ღლონტი, 2005).

ღიგეხატუხა:

აბულაძე, ი. (1973). ძველი ქართული ენის ლექსიკონი (მასალები).

თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

იმნაიშვილი, ი. (1986). ქართული ოთხთავის სიმფონია-ლექსიკონი, ა.

შანიძის რედაქციით. თბილისი: „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“.

- სარჯველაძე, ზ. (2001). ძველი ქართული ენის სიტყვის კონა. თბილისი: „სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის თბილისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის გამომცემლობა“.
- ორბელიანი, ს.-ს. (1991-1993). ლექსიკონი ქართული, I-II. თბილისი: გამომცემლობა „მერანი“.
- ქეგელი (1950-1964). ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, პროფ. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, ტ. VIII. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.
- ღლონტი, მ. (2005). „მსახურის და მორჩილის თავდაპირველი სინონიმისათვის“. II საერთაშორისო სიმპოზიუმი „ქრისტიანობა ჩვენს ცხოვრებაში: წარსული, აწმყო, მომავალი“, საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიასთან არსებული ქრისტიანული კვლევის ცენტრი (მასალეები): 139-141. თბილისი; იხ. ასევე: არნ. ჩიქობავას საკითხავები, XVI, ეძღვნება ქრისტიანობის ოც საუკუნეს საქართველოში, 23-27 მაისი, 2005, 87-89.
- ღლონტი, მ. (2017). „რწმენისა და ცოდნის გაერთიანების პრინციპისათვის (სიტყვა-ლოგოსი და სიტყვა-კაცობრივი)“. ქართულ-ამერიკული უნივერსიტეტი, „ენა და კულტურა“, II: 155-166. თბილისი: გამომცემლობა „მერიდიანი“.
- ჩუბინაშვილი, დ. (1984). ქართულ-რუსული ლექსიკონი. თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“.
- ჩუბინაშვილი, ნ. (1961). ქართული ლექსიკონი, აღ. ღლონტის რედაქციითა და გამოკვლევით. თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“.
- ჭინჭარაული, ა. (2005). ხევსურული ლექსიკონი. თბილისი: გამომცემლობა „ქართული ენა“.

The group of synonymous pairs existing on the basis of certain semantical-typical peculiarities can be clearly seen in rich synonymy of the Georgian Language, for example:

dzala "might" and **ghone** "force"; **tsodva** "sin" and **brali** "fault"; **nichi** "talent" and **madli** "gift"; **madli** "gift" and **tskaloba** "grace"; **neba** "will" and **survili** "wish"; **amkhanagi** "comrade" and **megobari** "friend" etc.

The differentiating historical functional marking draws special attention, namely, the historically remarkable unifying process of such differentiating synonymous pairs as visible-invisible, corporeal-mental, real world-heavens – which is clearly seen from the pieces of Georgian classical and religious literature.

On the basis of the principle of unity of the faith and knowledge (Ghlonti, 2017), it becomes possible to explain definitely the linguistic choice out of the Georgian synonymous pair **garja** "toiling" and **ghuatsli** "contributing through restless work" – which represents the main question of the represented paper, and besides that, we will try to discuss the original functional semantics as well as the pre-conditions of so-called synonymities of the given pair.

II. In Georgian the word **garja** "diligence; working; doing hard work" (EDGL, 1950-1964) – belongs to the lexical-semantical nest of the words derived by the some root morphemes, namely **-sj-/-shj-/-rch-/-rj-** (< ***-saj-**), implies about a hundred of the lexical units, comp.: old **gan-sj-a**, **gan-shj-a**, **gan-rch-a** "the court of honour"; old **sj-uli**, **shj-uli**, **rch-uli**, **rj-uli** – means "the rule, punishment, doctrine"; **samsjavro** – "the code, the court" (Orbeliani, 1991-1993; Chubinashvili, 1984; Chubinashvili, 1961); **sasjulo** – "according the existing code, the rules - means a book of the existing ancient code of rules" (Orbeliani, 1991-1993); **daghrjulavs** – "decision-making on the „*doctrine basis*" (Chincharauli, 2005), etc.

In the semantic field of the word **garja** most actively used is a semanteme – "deliberate physical work", comp.: **gairjeba** (from the action **gaisarja**) in meaning of "work, try, disturb itself to do something"; the same as **jafa** (← Arab.), meaning in Georgian "hard work" (EDGL, 1950-1964), etc.

Though, according to the above named semantic data concerning the word **garja**, it can be supposed that this word-notion firstly was used in the sense of religious belief - which can be confirmed by the noteworthy lexicographic entries of some Georgian dictionaries concerning the word **garja**, for example, let us consider some explanations: **garja** "restless work"; "dedicated work"; **garjili** "one who has done much work", **garjiloba** "having done the work" (Orbeliani, 1991-1993; Chubinashvili, 1984; Chubinashvili, 1961), etc.

III. In Georgian, the synonymous pair for **garja** "toiling" is **ghvatsli** "merit" (← old **ghutsa**, **ghutsola**, **ghuatsli**) with the following polysemic: „hard labor, restless work, care, supervision; struggle, overcoming difficulty, hardness, hard living, aspiration, trying; sorrow“ (Abuladze, 1973; Sarjveladze, 2001; Imnaishvili, 1986); also, "work in the social life field, in favor of the country, merit", comp.: **samsakhuri** "care about country, work for its benefit" (EDGL, 1950-1964).

See also the explanation of old **ghuatsli** as "working for well being of the country, serving the country" (EDGL, 1950-1964); comp.: **ghuatsli** "hard work such as in struggle for virtue" and **sarjulo**, **sashjulo** – "matter of religious belief" and: "doing useful activities; take care, merit"; **ghuatsli** "working hard, restless, doing job" (Orbeliani, 1993); comp.: **ghvatslit mdzle** – "who is a winner of the battle" (Chubinashvili, 1984; Chubinashvili, 1961).

IV. Resulting from the lexical-semantic analysis, given in the represented paper (**garja** "toiling, hard work" and **ghvatsli** – "toiling, contributing through the restless work"), we represent to you the following conclusion:

The initial semantics function of the Georgian synonymous pair of word-notions is preserved till nowadays through the semantics of the Georgian word-notion **ghvatsli** – "toiling through hard work" (← old **ghutsa**, **ghutsola**, **ghuatsli**) which is clear from the definition such as: "Everyday work which is dedicated to saving the own soul and is showing loyalty and faith dedicated with great merci to Christ, overcoming the difficulties, poverty, hard times and struggle which all together means fulfilling the doctrine of Christ with dignity".

This conditioned the fact that we name all our famous compatriots are named as "meritorious" (in **ghvatlmosili**), as by their great deeds they contributed to development and wellbeing to their country, with joy they resisted much difficulties on their way in benefit of the future of the country.

As for the word **garja**, its lexical-semantic functioning nowadays attracts our attention. We mean namely the fact that there is no special notional designation for this word and it is used only as a lexeme in meaning of "hard work". On the other hand, the root-morpheme **-rj-** (→ old **gan-rj-a**) clearly shows the same shared semantics as it really represents itself as the member of the synonymous pair **garja** and **ghvatsli** as "a representative" of the lexical-semantic nest of the root "**saj**" which in its turn represents a bearer of the semantics of the words **rjuli**, **tsesi** ("meaning: religion, law, religious doctrine").

Though, from this point of view, it is important to consider also the term from the Georgian church terminology, representing member of the synonymous pair, namely the Georgian terms: **morchili** denoting one "who passes the preparation period for becoming a blessed" and **msaxuri** "church servant", as a monk or as a priest (Ghlonti, 2005).

References:

- Abuladze, I. (1973). *Dzveli kartuli enis leksikoni (masalebi)*. [Old Georgian Language Dictionary (materials)]. Tbilisi: Publishing House "Metsniereba".
- Imnaishvili, I. (1986). *Kartuli Otkhtavis simfonia-leksikoni*. [Symphony-dictionary of the Georgian Four Gospels]. Edited by A. Shanidze. Tbilisi: "TSU Publishing House".
- Sarjveladze, Z. (2001). *Dzveli kartuli enis sitkvis kona*. [Old Georgian Dictionary]. Tbilisi: "Publishing House of Georgian State Pedagogical Institute of Sulkhan Saba Orbeliani".
- Orbeliani, S.-S. (1991-1993). *Leksikoni kartuli*. [Georgian Language Dictionary]. I-II. Tbilisi: Publishing House "Merani".
- EDGL (1950-1964). *Kartuli enis ganmartebiti leksikoni*. [The Explanatory Dictionary of the Georgian Language]. Edited by prof. Arn. Chikobava. Tbilisi: Publishing House "Metsniereba".

- Ghlonti, M. (2005). "Msakhuris da morchilis tavidapirveli sinonimiisatvis". ["About the original synonymous pair msakhuri "servant" and morchili "submissive"]. The International Symposium – "Christianity in our Life: Past, Present, Future, short papers", November 24-26; International Center for Christian Studies at the Apostolic Autocephalous Orthodox Church of Georgia: 139-140. Tbilisi: Publishing House "Mematiane"; also: Arnold Chikobava's Reading, XVI (Materials), Dedication to Twenty Century of Christianity in Georgia, 23-27 May, 2005: 87-89. Tbilisi: Publishing House "Kartuli Ena".
- Ghlonti, M. (2017). "Rtsmenisa da tsodnis gaertianebis printsipisatvis (sitkva-logosi da sitkva-katsobrivi)". ["To the Principle of Uniting the Faith and the Knowledge (the Word-Logos and the Word-human)"]. "Language and Culture", II; Georgian-American University (GAU): 155-166. Tbilisi: Publishing House "Meridiani".
- Chubinashvili, D. (1984). Kartul-rusuli leqsikoni. [Georgian-Russian Dictionary]; Tbilisi: Publishing House "Sabchota Sakartvelo".
- Chubinashvili, N. (1961). Kartuli leqsikoni. [Georgian Dictionary]. Researched and edited by Al. Ghlonti. Tbilisi: Publishing House "Sabchota Sakartvelo".
- Chincharauli, A. (2005). Khevsuruli leksikoni. [Dictionary of Khevsureti dialect]. Tbilisi: Publishing House "Kartuli Ena".